

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ІНСТЫТУТ МОВАЗНАЎСТВА ІМЯ ЯКУБА КОЛАСА

УДК 808.26-023-31

НОВІК МІКОЛА АЛЯКСАНДРАВІЧ

**ЛЕКСІКА СТАТУТА ВЯЛІКАГА КНЯСТВА
ЛІТОЎСКАГА (1588)**

10.02.01. – беларуская мова

Аўтарэферат
дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

Мінск, 2003

Работа выканана ў адзеле гісторыі беларускай мовы
Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі

Навуковы кіраўнік —
доктар філалагічных навук, прафесар,
член-карэспандэнт НАН Беларусі
А.М. Булыка

Афіцыйныя апаненты:
доктар філалагічных навук, дацэнт
М.Р. Прыгодзіч;
кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Ф.С. Шумчык

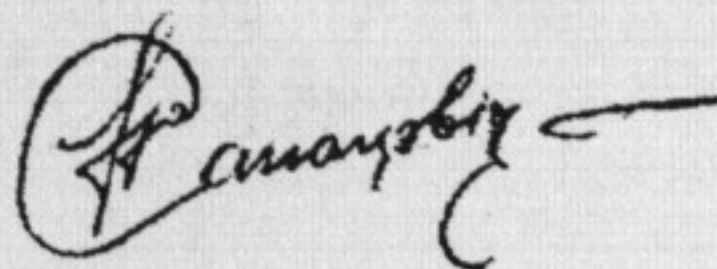
Апаніруючая арганізацыя —
Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы

Абарона адбудзецца 27 чэрвеня 2003 года ў 14⁰⁰ гадзін на пасяджэнні
Савета па абароне дысертацый Д 01.43.01 у Інстытуце мовазнаўства
імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (220072, г. Мінск,
вул. Сурганава, 1, корп. 2, тэл. 284-15-94)

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы
імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Аўтарэферат разасланы 25 мая 2003 г.

Вучоны сакратар
Савета па абароне дысертацый

С.Я. Рапацэвіч

З'яўляючыся найважнейшым помнікам старабеларускага канцылярска-юрыдычнага пісьменства XVI ст., Статут ВКЛ (1588) дае багаты фактычны матэрыял для вывучэння гістарычнай лексікі беларускай мовы, яе разнастайных прадметна-тэматычных разрадаў.

Пры лексічным аналізе Статута ВКЛ (1588) найбольш прымальным у семасіялагічным плане ўяўляецца метада вычлянэння і арганізацыі намінацыйных груп паводле пашыранага ў беларускай лексікалогіі прынцыпу адпаведнасці лексічнага дзялення з размеркаваннем прадметаў, з'яў і паняццяў да іх суаднесенасці з пэўнымі сферамі чалавечага жыцця. Як найбольш значны вылучаецца прадметна-тэматычны разрад, які ў сваю чаргу адпаведна родава-відавай іерархіі падзяляецца на прадметна-тэматычныя групы, падгрупы, лексемы.

Слоўнікавы састаў Статута ВКЛ (1588) ахоплівае, па нашых падліках, 3438 адзінак, тэрміналагізаваных і ўстойлівых словазлучэнняў, якія ў залежнасці ад сваёй семантычнай напоўненасці класіфікуюцца па некалькіх прадметна-тэматычных разрадах. У сувязі з тым, што помнік з'яўляецца кодэксам права, яго лексічная сістэма абумоўлена спецыфікай жанру.

У дадзенай дысертацыйнай рабоце праводзіцца семантычны і этымалагічны аналіз 1830 намінацыйных адзінак, якія сістэматызаваны па наступных лексічных разрадах: юрыдычна-прававы, канцылярска-справаводчы, палітыка-адміністрацыйны, сацыяльна-эканамічны, прафесійна-вытворчы. З улікам варыянтаў агульная колькасць прааналізаваных лексем набліжаецца да 1900.

Прадметна-тэматычныя разрады, якія характарызуюць фізічны і псіхалагічны стан чалавека, быт, рэлігійнае жыццё, вайсковую справу, метрычныя абазначэнні, навуку і культуру, а таксама поліфункцыянальная і агульная лексіка ўключаны ў “Слоўнік Статута Вялікага княства Літоўскага (1588)”.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Актуальнасць тэмы даследавання. Выбар тэмы дадзенага даследавання быў абумоўлены наступнымі фактарамі:

1. Неабходнасцю далейшага навуковага вывучэння гісторыі беларускай літаратурнай мовы ў сінхронна-дыяхранічным плане.
2. Патрэбнасцю пашырэння базы крыніц па гісторыі беларускай літаратурнай мовы.
3. Адсутнасцю спецыяльных даследаванняў у беларускім мовазнаўстве, прысвечаных сістэмнаму семасіялагічнаму і этымалагічнаму аналізу лексікі Статута ВКЛ (1588).
4. Неабходнасцю вырашэння шматлікіх практычных патрэб.

высвятлення значэння незразумелых лексем і словазлучэнняў у старабеларускай мове, тых альбо іншых паняццяў і фактаў грамадска-палітычнага, сацыяльна-эканамічнага і культурнага жыцця беларускага народа ў мінулым.

У беларускім мовазнаўстве на матэрыяле значнай колькасці пісьмовых помнікаў ужо даследаваны многія лексіка-тэматычныя разрады старабеларускай мовы: юрыдычная, ваенная, сацыяльна-эканамічная, рэлігійная, медыцынская і інш. лексіка (гл. кандыдацкія дысертацыі Бекіша В.А., Будзько І.У., Гілевіч Н.І., Даўнене З.П., Казачонак Т.Г., Кацапава Л.Л., Купрэенкі У.А., Лазоўскага У.М., Памецькі Н.К., Сташэйцене В.В., Ялоўскай Э.А. і інш.).

Этымалогія і шляхі пранікнення ў старабеларускую мову лексем іншамоўнага паходжання, іх семантычная структура грунтоўна даследаваны ў манаграфіі Булыкі А.М. “Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV-XVIII стст.” (Мн., 1980), кандыдацкіх дысертацыях Галай В.М., Дайлідэнаса Р.Ё., артыкулах Жураўскага А.І., Булыкі А.М. і інш.

Мове Статута ВКЛ (1588), характару яго моўнай нормы прысвечаны артыкулы Жураўскага А.І., Крамко І.І., некаторыя аспекты асвятляюцца ў калектыўнай працы “Гістарычная лексікалогія беларускай мовы” (Мн., 1970), працах Шакуна Л.М., кандыдацкай дысертацыі Алёхны Т.В. і інш.

У айчынным мовазнаўстве дадзеная дысертацыйная работа з’яўляецца, па сутнасці, першай спробай сістэмнага лексіка-семантычнага і этымалагічнага аналізу Статута ВКЛ (1588). Даследаванне спрыяе далейшай распрацоўцы актуальных пытанняў функцыянавання лексічнай сістэмы старабеларускай мовы ў XVI ст.

Сувязь работы з буйнымі навуковымі праграмамі і тэмамі. Дысертацыйнае даследаванне звязана з тэмай “Слоўнік старабеларускай мовы XIV-XVIII стст.”, што выконваецца ў межах Дзяржаўнай праграмы фундаментальных даследаванняў “Беларуская мова, яе гісторыя, сучасны стан і сувязь з іншымі славянскімі мовамі. (Беларуская мова)”.

Мэты і задачы даследавання. Асноўнай мэтай дадзенага дысертацыйнага даследавання з’яўляецца рознабаковы разгляд лексікі Статута ВКЛ (1588), аналіз яе спецыфікі і асаблівасцей.

З пастаўленай мэты вынікае шэраг канкрэтных задач:

- максімальна поўная фіксацыя і семантычная сістэматызацыя лексікі Статута ВКЛ (1588);
- вызначэнне этымалогіі зафіксаваных лексем;
- характарыстыка семантычнага аб’ёму і структуры прааналізаваных намінацый;

- даследаванне парадыгматычных адносін паміж лексічнымі адзінкамі (сінанімічныя, родава-відавыя), магчымасцей утварэння намінацыямі фразеалагічных зваротаў і ўстойлівых словазлучэнняў;
- выяўленне шляхоў і спосабаў запазычвання старабеларускай мовай лексем розных прадметна-тэматычных разрадаў.

Аб'ект і прадмет даследавання. Аб'ектам даследавання выступае лексіка Статута ВКЛ (1588).

Прадметам даследавання з'яўляецца семантычная і этымалагічная класіфікацыя і сістэматызацыя прааналізаваных лексічных адзінак, а таксама іх структурна-словаўтваральныя асаблівасці.

Метады правядзення даследавання. Дысертацыя выканана ў выглядзе манаграфічнага даследавання прадметна-тэматычных разрадаў слоўнікавага саставу Статута ВКЛ (1588). Даследаваны матэрыял налічвае 1830 лексічных адзінак. Прадметна-тэматычны прынцып быў узяты як асноўны пры класіфікацыі прааналізаваных лексем. З улікам спецыфікі працы ў даследаванні выкарыстоўваліся таксама апісальны, бібліяграфічны, канкрэтна-гістарычны, параўнальна-супастаўляльны, семантычны і этымалагічны метады аналізу.

Гіпотэза. Слоўнікавы састаў Статута ВКЛ (1588) уяўляе сабой цэласную ўнармаваную старабеларускую мову на яе лексічным узроўні. Пэўная намінацыйная варыянтнасць выклікана іншамоўным уплывам, у першую чаргу з боку польскай мовы. Пераважная монасемантычнасць і дэрывацыйная неактыўнасць даследаваных лексем матывавана спецыфікай дадзенага пісьмовага помніка старабеларускай мовы, яго юрыдычна-канцылярскім зместам.

Навуковая навізна атрыманых вынікаў. Упершыню ў беларускай мовазнаўчай навуцы зроблена спроба сістэмнага аналізу лексічнага саставу аднаго з найважнейшых помнікаў старабеларускага пісьменства. Удакладняюцца семантыка і этымалогія пэўных лексем, некаторыя фіксуюцца толькі зараз. Шэраг лексічных адзінак, фразеалагічных і ўстойлівых спалучэнняў навукова даследаваны ўпершыню. Праца праводзілася ў агульным кірунку вывучэння гісторыі беларускай літаратурнай мовы. Яна можа паспрыяць далейшаму аналізу лексікі старабеларускай мовы.

Практычная значнасць атрыманых вынікаў. Дысертацыйнае даследаванне змяшчае ў сабе вынікі, якія могуць быць выкарыстаны пры падрыхтоўцы тэарэтычных навуковых работ па гісторыі беларускай літаратурнай мовы, гістарычнай і лексіка-супастаўляльнай лексікалогіі, пры складанні этымалагічных, гістарычных і тэрміналагічных слоўнікаў, пры чытанні курса "Гісторыя беларускай літаратурнай мовы", іншых спецкурсаў і семінараў у ВНУ, гімназіях і ліцэях. Дадзеныя дысертацыі дапамогуць унармаваць беларускую

юрыдычную і грамадска-палітычную тэрміналогію, актывізаваць ужыванне шматлікіх лексем і ўстойлівых словазлучэнняў, якія сёння лічацца архаізмамі ці гістарызмамі.

Асноўныя палажэнні дысертацыі, якія выносяцца на абарону. На абарону выносяцца наступныя палажэнні:

1. Лексіка Статута ВКЛ (1588) уяўляе сабой цэласную сістэму, што мае выразныя лексіка-марфалагічныя і фанетычныя асаблівасці, уласцівыя старабеларускай мове канца XVI ст.
2. Юрыдычна-канцылярскі характар разгледжанага помніка абумовіў наяўнасць пераважна монасемантычных намінацый.
3. Старабеларуская мова ў перыяд Сярэднявечча мела дастаткова добра распрацаваную тэрміналагічную наменклатуру, у першую чаргу юрыдычна-канцылярскую, грамадска-палітычную і сацыяльна-эканамічную.
4. Слоўнікавы састаў Статута ВКЛ (1588) характарызуецца шырокім выкарыстаннем спрадвечна беларускай лексікі. У розных прадметна-тэматычных разрадах запазычанні, у першую чаргу паланізмы, пададзены неаднолькава.
5. Дэрывацыйныя магчымасці лексем розныя. Яны (лексемы) фіксуюцца як ізалявана, так і ў межах разгалінаваных словаўтваральных гнёздаў.
6. Статут ВКЛ (1588) выканаў выключную ролю ў працэсе нармавання і кадыфікацыі старабеларускай тэрміналогіі.

Асабісты ўклад суіскальніка. Дысертацыя з'яўляецца самастойнай навуковай работай аўтара, падрыхтаванай на аснове працы з мовазнаўчымі, гістарычнымі, лексікаграфічнымі крыніцамі. Праведзены сістэмны лексіка-семантычны і этымалагічны аналіз Статута ВКЛ (1588). Аўтарам прапанаваны "Слоўнік Статута Вялікага княства Літоўскага (1588)".

Апрабацыя вынікаў. Вынікі даследавання выкарыстоўваліся пры чытанні курса "Гісторыя беларускай літаратурнай мовы" на філалагічным факультэце Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта, для распрацоўкі спецкурса і спецсемінара "Лексіка Статута ВКЛ (1588)" на згаданым факультэце, пры чытанні лекцый для студэнтаў-беларусістаў на факультэце славістыкі Віленскага педагагічнага ўніверсітэта і на гуманітарным факультэце Будапешцкага ўніверсітэта імя Лоранда Этвеша. Дысертацыя абмяркоўвалася на пасяджэннях аддзела гісторыі беларускай мовы Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, кафедры гісторыі беларускай мовы і дыялекталогіі Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта, кафедры беларускай філалогіі Віленскага педагагічнага ўніверсітэта.

Некаторыя яе палажэнні былі пададзены на Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Мовы ў Вялікім княстве Літоўскім і краінах сучаснай Цэнтральнай і Усходняй Еўропы: аналогіі і пераемнасць” (Будапешт /Венгрыя/, 1998), на Міжнародных Сапегаўскіх чытаннях (Брэст /Беларусь/, 1999), на Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Мовы ў Вялікім княстве Літоўскім і краінах сучаснай Цэнтральнай і Усходняй Еўропы: міграцыя слоў, выказаў і ідэй” (Будапешт /Венгрыя/, 2000), на Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto-wschodniosłowiańskich” (Беласток /Польшча/, 2000), на Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Філасофія і навука на сучасным этапе развіцця экалагічнага светапогляду (Аспекты міждысцыплінарнага ўзаемадзеяння)” (Брэст /Беларусь/, 2003), на Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Трэція навуковыя чытанні, прысвечаныя Сцяпану Некрашэвічу” (Гомель, 1997), на Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі, прысвечанай 75-годдзю з дня нараджэння У.А. Калесніка (Брэст, 1999), на Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі, прысвечанай 80-годдзю з дня нараджэння У. Калесніка “Рэгіянальныя асаблівасці Берасцейска-Пінскага Палесся” (Брэст, 2002).

Апублікаванасць вынікаў. Вынікі даследавання апублікаваны ў 9 работах агульным аб’ёмам 46 с., у тым ліку ў 3 артыкулах, 6 дакладах і тэзісах дакладаў навуковых канферэнцый.

Структура і аб’ём дысертацыі. Дысертацыя складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі работы, 3 глаў, заключэння і дадатку. Дадатак змяшчае “Слоўнік Статута Вялікага княства Літоўскага (1588)”.

Дысертацыя выкладзена на 104 старонках камп’ютэрнага набору, уключае спіс літаратуры, пералік умоўных скарачэнняў. Поўны аб’ём дысертацыі – 200 старонак.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

Першая глава “Юрыдычна-прававая і канцылярска-справаводчая лексіка”. У прадметна-тэматычным разрадзе, які аб’ядноўвае юрыдычна-прававую лексіку, выдзяляюцца наступныя семантычныя групы:

- назвы судоў (*право духовное; судъ комисарский; судъ полюбовный; трибуналь*);
- назвы службовых асоб у судзе: 1) назвы суддзяў розных тыпаў судоў (*судья; копникъ; лавникъ; трибуналистъ*); 2) намінацыі судовых выканаўцаў (*возный; экзекуторъ; енераль; оправца*); 3) найменні следчых, пракурорскіх і адвакацкіх работнікаў (*инстыгаторъ; прокураторъ*;

шкрутаторь): 4) назвы інших службовых асоб у судзе, а таксама выканаўцаў прысудаў, катаў (*виждь; комисарь; мистръ; цекляръ*):

- назвы кримиальных і адміністрацыйных правапарушэнняў (*вина; злодейство; заштъе; розбой*). Асноўным словаўтваральным тыпам лексем для абазначэння абстрактнага проціпраўнага дзеяння ў тэксце Статута ВКЛ (1588) выступаюць намінацыі, выражаныя аддзеяслоўнымі субстантывамі на *-енье (-нье)* (*звалтованье; обельженье; разорванье; укривженье*). Шырока дапаўняе названую прадметна-паняцыйную падгрупу дзеяслоўная лексіка. У адносінах дэрывацыйнай актыўнасці некаторыя дзеясловы з “юрыдычна-прававой” семантыкай маюць значную колькасць дэрыватаў і сустракаюцца ў тэксце разгалінаванымі словаўтваральнымі гнездамі. Да юрыдычнай лексікі адносяцца тэрміналагізаваныя ўстойлівыя спалучэнні (пераважна двухчленныя), якія характарызуюць адносіны да закону, юрыдычныя канфлікты, тыпы злачынстваў. Пераважаюць састаўныя найменні, пабудаваныя па мадэлях “інфінітыў дзеяслова + назоўнік у форме ўскоснага склону”, “назоўнік + дапасаваны прыметнік”, “аддзеяслоўны назоўнік на *-енье (-нье)* + назоўнік у форме Р. скл.”. Адметнай асаблівасцю такіх сінтаксічных канструкцый з’яўляецца менавіта канструктыўная абумоўленасць семантыкі лексем-кампанентаў (*взрушити покой; выступокъ кровавый; згвалтованье глейту*).

- назвы ўдзельнікаў судовага працэсу. З агульным родавым значэннем ‘ісцец ці адказчык у судовым працэсе’ выступае лексема *сторона*. Канкрэтызуюць ініцыятара ці адказчыка ў судовым працэсе намінацыі *жалобникъ; запозванный; истецъ і инш.* Тэрміналагічны характар агульнаўжывальных лексем выяўляецца ў кантэксце ў складзе састаўных субстантыўна-ад’ектыўных тэрмінаў, адным з кампанентаў якіх з’яўляецца намінацыя *сторона* (*сторона болячая; сторона обжалованая; сторона поводовая*). Субстантывацыя прыметнікаў і дзеепрыметнікаў шырока адлюстроўваецца ў прадметна-паняцыйнай падгрупе, што аб’ядноўвае агентыўныя назвы ўдзельнікаў судовага працэсу, злачынцаў, а таксама асоб, якія панеслі пакаранне (*безецный; каранный*).

- *судова-працэсуальная* лексіка. З родавым значэннем ‘судовая справа; працэс судаводства; следства; дазнанне’ ўжываюцца лексемы *ведомость; выведанье; доводъ правный; розсудокъ; шкрутыниумъ*. Многія лексічныя дзеяслоўныя адзінкі і аддзеяслоўныя дэрываты ў выніку свайго функцыянальнага прызначэння, матываванага юрыдычна-канцылярскім зместам Статута ВКЛ (1588), поруч з агульным значэннем набываюць таксама дадатковае, тэрміналагічнае (*вести; замыкати; мовити*). Сярод тэрмінаў-словазлучэнняў, якія выражаюць адзіныя цэласныя юрыдычна-прававыя паняцці, найбольш пашыраны

канструкцыі тыпу “інфінітыў дзеяслова + назоўнік у форме ўскоснага склону”, “назоўнік + дапасаваны прыметнік ці дзеепрыметнік” (*вделати присегу; речь осужоная*).

- назвы судовых рашэнняў, прысудаў. У прадметна-паняццёвай групе, што ўключае намінацыі для абазначэння прысудаў, пакаранняў, штрафаў, а таксама апраўданняў, з агульным родавым значэннем ‘судовае рашэнне, прысуд’ фіксуюцца лексемы *выналязокъ; вырокъ; конклюдзыя; презыскъ; сказнь*. Да гэтай лексічнай групы адносяцца таксама тэрміналагізаваныя трох- і двухчленныя ўстойлівыя спалучэнні “інфінітыў дзеяслова + назоўнік у форме ўскоснага склону” (*вделати сказнь; карати безъ фольги*). Да вышэй прааналізаванай лексічнай групы сваім значэннем набліжаюцца лексемы, што абазначаюць разнастайныя штрафы, выплаты, узнагароды (*вижованое; навезка; шкода*).

Адзначаецца ў тэксце Статута ВКЛ (1588) разгалінаваная сістэма намінацый для абазначэння разнастайных смяротных ці цялесных пакаранняў (*покутовати; четвертованье*).

Дапаўняюць разглядаемую лексіка-тэматычную групу канструкцыі “інфінітыў дзеяслова + назоўнік у форме ўскоснага склону”, “аддзеяслоўны назоўнік на *-нье* + назоўнік у форме ўскоснага склону” (*всказати на горло; каранье на теле*). Апісальныя канструкцыі “назоўнік + дапасаваны прыметнік” канкрэтызуюць віды грашовых пакаранняў (*вина нестанная; вина пенежная*).

У 16 ст. поруч з іншымі разнастайнымі судовымі пакараннямі было пашырана выгнанне з краіны, што і фіксуецца ў тэксце Статута ВКЛ (1588) намінацыямі разгалінаванага словаўтваральна-семантычнага гнязда: *выволанье; выволанье вечное; выволати і інш.*

Самастойную лексіка-семантычную падгрупу утвараюць судовыя пастановы пра вызваленне, аддаванне на парукі, выкуп абвінавачаных (*братисе; вызволяти*). Сюды таксама адносяцца абстрактныя назоўнікі, якія маюць апасродкаванае тэрміналагічнае значэнне (*рукоемство*).

- Сярод намінацый, што называюць паняцці, датычныя агульных юрыдычных прынцыпаў і з’яў, а таксама крымінальных, грамадзянскіх і адміністрацыйных спраў, адзначаюцца шматлікія найменні, адрозныя паводле сваіх марфалага-сінтаксічных характарыстык і дэрывацыйнай актыўнасці (*безправный; гвалтовне; поведанье заочное*).

У прадметна-тэматычным разрадзе, які аб’ядноўвае канцылярска-справаводчую лексіку, выдзяляюцца тры семантычныя групы:

- назвы канцылярскіх работнікаў;
- назвы афіцыйных дакументаў і іх частак;

- агульная канцелярска-справаводчая лексіка.

Для абазначэння ўстановы, што займалася справаводствам, у тэксце Статута ВКЛ (1588) фіксуецца запазычаная праз польскую мову з лацінскай лексема *канцлярея / канцлярия*.

Пры аналізе агентыўнай лексікі, што называе асоб, якія арганізуювалі і ажыццяўлялі канцелярска-справаводчы працэс ва ўстановах дзяржаўнага і судовага апаратаў, адзначаны намінацыі *канцлеръ; подканцлерый; печатаръ; писаръ; подписокъ; секрэтаръ*.

У тэксце помніка фіксуюцца лексемы, што абазначаюць разнастайныя тыпы афіцыйных папер і дакументаў, урадавых пастаноў, пісьмовых паказанняў, заяў, разнастайных квітанцый, зборнікі актаў свецкіх і духоўных судоў усіх узроўняў і тыпаў, зводы законаў і пастаноў, шматлікія тыпы грамат (лістоў) і рэестраў, а таксама іншую дакументацыю і часткі дакументаў.

З агульным родавым значэннем ‘грамата’ ўжываецца лексема *листъ*, якая з’яўляецца семантычным запазычаннем з польскай мовы.

Сінтаксічныя канструкцыі “назоўнік *листъ* + дапасаваны прыметнік”, “назоўнік *листъ* + дапасаваны дзеепрыметнік” утвараюць шырокаразгалінаванае семантычнае гняздо для абазначэння відавых найменняў грамат (*листъ веновный; листъ железный; листъ судовый*).

Агульнае родавае значэнне ‘зборнік дакументаў’ мае лексема *книга*. Канкрэтызуюць відавоя назвы спалучэнні-тэрміны *книги кгородские; книги судовые земские; книги черные і інш.*

Асобна можна вылучыць семантычнае гняздо з галоўным сэнсавым кампанентам *реестръ / рейстръ (реестръ заведучый; реестръ увязчый)*.

Канкрэтызуюць тыпы афіцыйных урадавых і судовых дакументаў, іх частак лексемы *аркушь; конституция; позва і інш.*

Другая глава “Палітыка-адміністрацыйная і сацыяльна-эканамічная лексіка”. Лексіка-тэматычны разрад, у якім аналізуецца палітыка-адміністрацыйная лексіка, уключае чатыры прадметна-паняцыйныя групы:

- назвы дзяржаў, органаў агульнадзяржаўнага і мясцовага кіравання; заканадаўчая сістэма;
- лексемы, якія называюць тып дзяржаўнага ладу, міждзяржаўных аб’яднанняў і дачыненняў, адміністрацыйна-тэрытарыяльнага падзелу;
- назвы жыхароў краіны, службовых асоб дзяржаўнай і мясцовай адміністрацыі, іх пасад і тытулаў;
- агульная палітыка-адміністрацыйная лексіка.

З агульным родавым значэннем ‘краіна, дзяржава’ ўжываюцца намінацыі

земля; країна; панство / паньство.

Відавья значэнні маюць двух- і трохчленныя ўстойлівыя лексічныя спалучэнні *Великое князство Литовское; земля Подляшская; Речь Посполитая і інш.*

Сярод лексем, якія называюць органы агульнадзяржаўнага і мясцовага кіравання, заканадаўчай сістэмы з агульнымі значэннямі 'ўлада' і 'органы ўлады' ўжываюцца намінацыі *владза; врьдъ / урадъ.*

Відавья значэнні ў гэтай лексіка-семантычнай падгрупе маюць лексема *бурмистровство* і намінацыі разгалінаванага семантычнага гнязда з кампанентам *врьдъ (врьдъ возновский; врьдъ паньский).*

Да прадметна-тэматычнай групы, якая аб'ядноўвае лексемы, што называюць кіраўнікоў дзяржавы, службоўцаў дзяржаўнай, мясцовай і дваровай адміністрацыі, іх пасады і тытулы, назвы грамадзян і жыхароў краіны, адносяцца пераважна намінацыі іншамоўнага паходжання (*войтъ; кючникъ; сенаторъ і інш.*). Праславянскі лексічны пласт пададзены адзінкавымі назвамі (*воевода; староста і інш.*).

Агульныя родавыя значэнні 'пасада', 'тытул', 'чын' маюць лексемы *достоенство; дыгнитарство; местцо; тытуль.*

Канкрэтызуюць відавья найменні дзяржаўных пасадаў у ВКЛ лексемы *гетманьство великое; подкоморство; хоружство і інш.*

Агентыўная лексіка, якая называе службоўцаў розных узроўняў кіраўніцкага апарату, уключае як адзіночныя найменні, так і субстантыўна-ад'ектыўныя назвы (*воевода; врьдникъ земский; лавица рада; тивунъ*).

Сярод палітыка-адміністрацыйнай лексікі колькасна нешматлікай з'яляецца прадметна-тэматычная група, якая аб'ядноўвае агульныя паняцці (*гербъ; елекцыя; осести; посполите; право Майдебурское*).

У прадметна-тэматычнам разрадзе, што характарызуе сацыяльна-эканамічную сферу, можна вылучыць наступныя групы:

- назвы асоб паводле іх адносін да рухомай і нерухомай маёмасці;
- намінацыі, што характарызуюць матэрыяльныя, у першую чаргу зямельныя, дачыненні паміж грамадзянамі ВКЛ, тыпы і віды зямельных і іншых маёмасных уладанняў, а таксама юрыдычныя правы на іх;
- назвы асоб паводле іх сацыяльнага стану, нацыянальнай прыналежнасці, месца жыхарства і аселасці;
- найменні разнастайных відаў данін, павіннасцей, мытных плацяжоў;
- агульныя паняцці, якія характарызуюць сацыяльна-эканамічную сферу.

Лексіка-семантычная група, якая аб'ядноўвае лексемы, што называюць людзей паводле іх адносін да рухомай і нерухомай маёмасці, уключае ў сябе шэраг намінацый, пераважна іншамоўнага паходжання (*арендарь; державца; доживотникъ; заставникъ*).

Агульныя родавыя значэнні 'зямельнае ўладанне; маёнтак, двор; вотчына, памесце; маёмасць, дабро' маюць словы *именье; маетность*. Менавіта гэтыя лексемы з'яўляюцца своеасаблівым паняццёвым ядром, вакол якога аб'ядноўваюцца лексічныя адзінкі "маёмаснага зместу".

Двухкампанентныя спецыяльныя найменні "назоўнік *именье* + дапасаваны прыметнік", "назоўнік *именье* + дапасаваны дзеепрыметнік", у якіх прыметнікі і дзеепрыметнікі нясуць асноўную сэнсавызначальную, дыферэнцыйную функцыю, аб'ядноўваюць назвы *именье костельное; именье лежащее; именье спадковое* і інш.

Другая тэматычная падгрупа, у якой пададзены намінацыі, датычныя матэрыяльных адносін, тыпаў і відаў маёмасных уладанняў, а таксама юрыдычных правоў на гэтыя ўладанні, уключае лексемы, розныя адносна свайго кампанентнага нападзення (*вдовый столецъ; вено; закладъ; ключъ; маетность лежащая; фундацыя*).

Сярод назваў асоб паводле іх сацыяльнага стану з агульнымі родавымі значэннямі 'людзі', 'асоба, чалавек', 'грамадскі стан' ужываюцца лексемы *люди; людъ; народъ; особа; станъ; товариство; человекъ*.

Цэлым шэрагам двухкампанентных ацэначна-характарыстычных устойлівых словазлучэнняў "назоўнік + дапасаваны прыметнік", "назоўнік + дапасаваны дзеепрыметнік" фіксуюцца спалучэнні з лексмай *люди* (*люди лезные; люди неукрочные; люди простого стану*).

Двухчленнымі ўстойлівымі спалучэннямі пададзена лексіка, што называе прадстаўнікоў простага і вышэйшага станаў (*громада корунная; станъ вышший; станъ поданный; станъ простой; станъ убожший*).

У тэксце Статута ВКЛ (1588) дыферэнцыруюцца найменні свецкіх і духоўных асоб (*особа духовная; особа светская; станъ духовный; станъ светский*).

Намінацыі прадметна-паняццёвай падгрупы агентыўнай лексікі канкрэтызуюць назвы прадстаўнікоў вышэйшага стану (*господарь; земенинъ; мурза; панъ домовый; шляхта*).

Паводле месца жыхарства адрозніваюцца гарадскія і вясковыя жыхары, ураджэнцы і прышлыя, грамадзяне ВКЛ і чужаземцы (*заграничникъ; обыватель Великого Князьства Литовского; селянинъ; уроженецъ*).

Агульнае родавае значэнне 'слуга' маюць лексемы *слуга; служебникъ*.

Двухчленныя ўстойлівыя спалучэнні, што ўтрымліваюць названы кампанент, канкрэтызуюць відавныя паняцці (*слуга панцерный; слуга путный*).

Семантыка-тэматычная падгрупа, якая аб'ядноўвае відавныя найменні слуг і феадальна-залежных сялян, уключае ў сябе лексемы і спалучэнні *гайорукъ; наймитъ; человекъ тяглый і інш.*

Родавыя значэнні 'даніна', 'павіннасць, абавязак', 'падатак' маюць лексемы *беремена; данина; повинность; податокъ; потегли.*

Відавныя назвы разнастайных данін, павіннасцей, мытных плацяжоў канкрэтызуюць лексемы *беремена повозовые; мостовое; серебщица і інш.*

У трэцяй главе "Прафесійна-вытворчая лексіка" характарызуюцца разнастайныя вытворчыя і прафесійныя ўзаемадачыненні. Вылучаюцца наступныя прадметна-паняційныя групы:

- лексіка, якая характарызуе паляводства;
- лексіка, звязаная з садоўніцтвам і агародніцтвам;
- жывёла- і птушкагадоўчая лексіка;
- паляўнічая, рыбалоўная і бортніцкая лексіка;
- намінацыі, якія характарызуюць лясныя промыслы;
- будаўнічая і агульнапрафесійная лексіка;
- назвы асоб паводле іх прафесійных заняткаў;
- гандлёвая лексіка.

У тэксце Статута ВКЛ (1588) фіксуецца шырокаразгалінаваная і дыферэнцыраваная сістэма сельскагаспадарчых паняццяў.

Як адзін з найбольш старажытных у агульнай сістэме намінацый старабеларускай мовы, гэты лексічны пласт у XVI ст. па-ранейшаму захоўвае сваю праславянскую статычнасць. У той жа час адзначаюцца нешматлікія паланізмы (*быдло, мысливство, сверена*), што з'яўляецца адлюстраваннем агульнай тэндэнцыі пранікнення ў структуру мовы лексічных паланізмаў.

Найбольш лексем іншамоўнага паходжання (германізмаў і паланізмаў) адзначаецца ў прадметна-паняційных групах, што называюць асоб адносна прафесіі і роду заняткаў, у будаўнічай і гандлёвай лексіцы (*барберъ, коминъ, грошъ*).

З агульным значэннем 'зямля' ўжываюцца лексемы *земля; грунтъ*. Канкрэтызуюць віды зямельных надзелаў паводле іх апрацаванасці і тэхналогіі апрацоўкі тэрміналагічныя спалучэнні *земля обрубная; земля погною; земля суместная і інш.* Да гэтай прадметна-паняційнай падгрупы адносяцца намінацыі *волока; нива; новина; пашня; пустошчына і інш.* Для абазначэння разнастайных спосабаў падзелу зямельных уладанняў ужываюцца лексемы *граничыти; граница; знамя; копець; межа і інш.* Намінацыі, што называюць разнастайныя

сельскагаспадарчых культуры, пададзены лексемамі з відавым значэннем (*жыто; ленъ; ярына*). Як адзінкі вымярэння і лічэння сельскагаспадарчых збожжавых культур фіксуюцца намінацыі *копа; сноповъе; стырта*. Знаходзяць сваё адлюстраванне ў Статуце ВКЛ (1588) дзеясловы і аддзеяслоўныя ўтварэнні, што характарызуюць асноўныя віды земляробчай працы (*жатый; косити; сеянье*).

Разнастайна прадстаўлены намінацыі, звязаныя з садоўніцтвам і агародніцтвам. З агульнымі родавымі значэннямі ‘садавіна; гародніна’ ўжываецца тэрміналагізаванае двухкампанентнае словазлучэнне *речи огородные*. Сінонімамі выступаюць лексемы *овоц, овоц*. Адна з іх, мяркуючы па наяўнасці *-ц-*, запазычана з ц.-слав., другая – з польск. *owoc*. Аб’ёмнае прадметна-паняційнае гняздо ўтвараюць лексемы, што канкрэтызуюць найменні агародных культур (*бобъ; огурокъ; цыбуля*).

Агульныя родавыя значэнні ‘свойская жывёла’, ‘свойская птушка’ маюць намінацыі *быдло; живность; птахъ домовый*. Лексемы, што канкрэтызуюць назвы разнастайных свойскіх жывёл, паводле свайго кампанентнага нападунення ўтвараюць аб’ёмнае семантычнае гняздо. Гэта пераважна аднаслоўныя найменні праславянскага паходжання (*жеребля; конь; овца*).

Са значэннем ‘паляваць’ у тэксце Статута ВКЛ (1588) ужываецца праславянская лексема *полевати*. Лексічнымі запазычаннямі з польскай мовы з’яўляюцца намінацыі *мысливство; мысливецъ*. Канкрэтызуюць месцы палявання ці ловаў, а таксама прыстасаванні, што пры гэтым выкарыстоўваліся, намінацыі *гоны бобровые; принада; шатерь тетеричный і інш*. Сярод прааналізаванай паляўнічай лексікі фіксуюцца дзве намінацыі-сінонімы з родавым значэннем ‘сабака’: *песь; собака*. Канкрэтызуюць пароду сабак лексемы *выжелъ; набрешникъ; песь бобровый і інш*.

З агульным родавым значэннем ‘дзікая жывёла’ фіксуецца лексема *зверъ*. Відавныя намінацыі ў прадметна-тэматычнай падгрупе, якая ўключае назвы дзікіх жывёл, – праславянскага паходжання (*зубръ; куна; сарна*).

Сярод наступнай прааналізаванай лексіка-семантычнай падгрупы з родавым значэннем ‘птушка’ зафіксавана намінацыя *птахъ*. Відавныя назвы, як і лексемы папярэдняй падгрупы, – праславянскага паходжання (*голубъ; крогулецъ; рабецъ*). Выключэннем у прааналізаванай тэматычнай падгрупе з’яўляюцца два паланізмы (*навица; навъ*).

Тэматычна-семантычная падгрупа, якая называе паняцці, прылады, аб’екты, так ці інакш звязаныя з рыбалоўствам, прадстаўлена праславянскімі лексемамі (*волочыти; езь рыбий; неводъ*).

Апошняя прадметна-паняційна падгрупа, аднесеная да сельскагаспадарчай лексікі, звязана з бортніцтвам. У ёй пераважаюць відавныя

намінацыі, што канкрэтызуюць тыпы вулляў. Усе зафіксаваныя лексемны праславянскага паходжання (*борть; кореникъ; свепеть*).

Намінацыі, якія характарызуюць лясныя промыслы, уключаюць як агульныя родавыя паняцці, так і некаторыя відавны назвы лясных масіваў і дрэў, працу ў лесе і выніковы прадукт такой дзейнасці (*берестъ; дуброва; подрубати; ясень*). У самастойную прадметна-тэматычную падгрупу сістэматызаваны лексемны, што канкрэтызуюць тыпы разнастайных жылых і гаспадарчых будынкаў, пабудоў агульнага карыстання, вадаплаўных прыстасаванняў і суднаў, некаторых іх частак і будаўнічага матэрыялу (*будованье; витина; гумно; коминъ; цегла*). Відавны значэнні разнастайных сельскагаспадарчых прылад, інструментаў, прыстасаванняў абазначаюць пераважна аднаслоўныя намінацыі (*борона; гебель; тила; секера*). З агульнымі родавымі значэннямі 'рамеснік; работнік' ужываюцца лексемны *ремесникъ; роботега*. Сярод агентыўнай лексікі па родзе прафесійных заняткаў, намінацый самога віду прафесійнай дзейнасці пераважаюць запазычаны з польскай і нямецкай моў (*барберъ; дойлида; коваль; малеръ; слесаръ*). Як назва адной з форм арганізацыі рамеснікаў, прадстаўнікоў пэўнай прафесіі, фіксуецца лексема *цехъ*.

Заклучэнне. На падставе праведзенага сістэмнага семасіялагічнага і этымалагічнага аналізу лексікі Статута ВКЛ (1588) бачна, што мова помніка характарызуецца багаццем і разнастайнасцю лексічных сродкаў. Яна ўключае намінацыі, розныя паводле свайго семантычнага нападнення, паходжання, граматычнай характарыстыкі, дэрывацыйнай актыўнасці і ступені тэрміналагізаванасці. Такі вывад пацвярджаецца дадзенымі, атрыманымі пры размеркаванні намінацый, якія характарызуюць разнастайныя бакі грамадска-палітычнага жыцця Беларусі ў XVI ст., па прадметна-паняцыйных групах. Лексічна-тэматычныя разрады даследаванага помніка неаднародныя адносна свайго колькаснага кампанентнага нападнення. Найбуйнейшымі па намінацыйным аб'ёме з'яўляюцца юрыдычна-прававы, сацыяльна-эканамічны і прафесійна-вытворчы тэматычныя разрады, што цалкам адпавядае жанрава-стылістычнай адметнасці Статута ВКЛ (1588).

Па нашых падліках, слоўнікавы састаў помніка налічвае 3438 адзінак. Прааналізаваны лексічны матэрыял (1830 намінацый) сведчыць, што аснову Статута ВКЛ (1588), з пункта гледжання этымалогіі, складаюць намінацыі спрадвечна беларускага паходжання (каля 77%) (*судъ, судья, злочинство, книга, ловы, песь, лисица; детиный, обчий; будовати, полевати*). Многія з гэтых лексем маюць індаеўрапейскія карані (*бои, вина; вести, грабити; горохъ, сено, репа*).

Пласт запазычанай лексікі складае каля 23% ад агульнага аб'ёму

прааналізаваных намінацый. Лексіка іншамоўнага паходжання ў Статуце ВКЛ (1588) пададзена прыкладна 480 запазычаннямі. З улікам дэрыватаў колькасць іх павялічваецца. Найбольш запазычанняў фіксуецца сярод намінацый юрыдычнага і сацыяльна-палітычнага зместу. У колькасных адносінах пераважаюць лексемы, якія ў старабеларускую літаратурна-пісьмовую мову трапілі непасрэдна з польскай ці пры яе пасрэдніцтве – каля 280 лексем (*лавнікь, оправца, справца, вазнь, поличокь, струти, безецный, вязень, здрадца, выналязокь, вырокь, паньство, вальный*).

Лексічныя германізмы паводле сваёй пашыранасці ў тэксце займаюць другое месца – каля 100 слоў (*цеклярь, канцлерь, кать, бурмистрь, мынцарь, гербь, гафтарь, малерь, столмахь, фурлюнь*).

Лацінізмамі па сваім паходжанні з'яўляюцца каля 90 лексем (*екзекуторь, прокураторь, комисарь, шкрутыниумь, конклюзыя, канцлярея, тэстаменть, аренда*).

Запазычанні з чэшскай (*брона, власный, грошъ, мещанинъ, обыватель, праца*), літоўскай (*дойлида, дякло, стырта, рыкунья*), венгерскай (*гайдукъ*), італьянскай (*палаць / полаць, карта*), грэчаскай моў (*жидь / жидовка, цыгань*) абмяжоўваюцца адзінкавымі намінацыямі.

Колькасная суаднесенасць спрадвечна беларускіх і запазычаных лексем у розных прадметна-тэматычных разрадах і семантычных падгрупам неаднолькавая. Найбольшую індаеўрапейскую альбо праславянскую статычнасць захоўваюць прадметна-паняційныя падгрупы, што характарызуюць разнастайныя бакі сельскагаспадарчай дзейнасці: паляводства (*бобь, гречиха, нива, поле, ярына; жати, косити*), жывёлагадоўлю (*барань, кляча, корова, ягня; травити*), рыбалоўства (*неводь, рыба, сежа, сеть*), пчалярства (*борть, пасека, пчола, свепеть, улей*), паляўніцтва (*гусь, зубрь, ловы, песь, рабець, рысь; полевати*).

Найбольш запазычанняў зафіксавана ў юрыдычна-канцылярскім, палітыка-адміністрацыйным і сацыяльна-эканамічным прадметна-тэматычных разрадах (*трибуналь, енераль, конфедерация, арендарь, гайдукъ, фундацыя, цыншь*).

Юрыдычна-канцылярскі змест помніка абумовіў пераважную монасемантычнасць намінацый. Улічваючы тое, што для тэрмінаў у межах свайго тэрміналагічнага поля характэрна менавіта такая тэндэнцыя, многія намінацыі можна аднесці да разраду тэрмінаў. Тэрміналагічны характар агульнаўжывальных лексем выяўляецца кантэкстуальна перш за ўсё ў складзе састаўных субстантыўна-ад'ектыўных тэрмінаў (*выступокъ кровавый; доводъ правный; вина пенежная; земля обрубная*). Для тэрміналагічных назваў характэрна таксама невысокая дэрывацыйная актыўнасць і адсутнасць экспрэсіўнай афарбоўкі. Сістэма тэрмінаў

мае некаторыя семантычныя дублеты, што выклікана паралельным выкарыстаннем спрадвечна беларускай і запазычанай ці дзвюх запазычаных з розных моў лексем (*мордерство - мужебойство; возный - экзекуторъ; грабежъ - дупль*). Дублетнасць падтрымліваецца таксама розным структурным нападзеннем лексем (*судъ трибунальскій - трибуналь*).

Значную частку найменняў складаюць устойлівыя спалучэнні слоў і апісальныя звароты. Статуту ВКЛ (1588) у шырокай меры ўласцівыя ўстойлівыя іменныя словазлучэнні, галоўны кампанет якіх выражаецца субстантывам. Найбольш распаўсюджанымі мадэлямі аналітычных утварэнняў з'яўляюцца наступныя:

1. “Назоўнік + дапасаваны прыметнік ці дзеепрыметнік”: *сторона болячая; доводъ правный; именье лежащее; беременя повозовые.*
2. “Аддзеяслоўны назоўнік на *-енье (-нье)* + назоўнік у форме ўскоснага склону”: *отсуженье почтливости; каранье на теле.*
3. “Назоўнік + недапасаванае азначэнне”: *паны рада; печать Погонею.*
4. “Інфінітыў дзеяслова + назоўнік у форме ўскоснага склону”: *взрушити покой; впасти въ вину; всказати на горло.*

Лексічны састаў Статута ВКЛ (1588) характарызуецца дастаткова развітай варыянтнасцю. Пэўная лексічная варыянтнасць адзначаецца пры неаднастайнай перадачы фанетычных, словаўтваральных і марфалагічных асаблівасцей беларускай мовы: *похвалка-пофалка; учинокъ-учинокъ; головщина-головщизна-головщызна; вазнь-васнь-звазненье-звазнь.*

Даволі прадуктыўнымі ў словаўтваральных адносінах з'яўляюцца спосаб складання асноў (*чародейство, чужоложство; злодейство*), суфіксы *-енье (-нье)*, пры дапамозе якіх утвораны аддзеяслоўныя субстантывы з канкрэтным і адцягненым значэннем (*будованье; обвиненье; сеянье*), суфікс *-ств-* (*подсудство; хоружство; достоенство і інш.*), флексія *-ое* (*гребелное; мостовое; помилное*).

У дэрывацыйных адносінах прааналізаваная лексіка таксама неаднародная. Выдзяляюцца прадуктыўныя (*судъ-судья-судовный / судовый-судство-судити-сужоный; врьдъ-врьдовый-врьдовне-врьдникъ; граница-границный-границити*) і непрадуктыўныя лексемы, дэрываты ад якіх не фіксуюцца ў тэксце (*книги; речь*).

Многія намінацыі, у першую чаргу юрыдычна-прававога, грамадска-палітычнага і сацыяльна-эканамічнага зместу, не захаваліся ў сучаснай беларускай мове ці маюць іншае лексічнае значэнне. Тлумачыцца гэта ў першую чаргу пазамоўнымі фактарамі, г.зн., перасталі існаваць паняцці і з'явы, якія азначаныя лексемы называлі (*земство, трибуналь, листъ, стольникъ*).

Такім чынам, праведзенае лінгвістычнае даследаванне лексікі Статута

ВКЛ (1588), дазваляе зрабіць наступныя вывады:

1. Лексічны састаў Статута ВКЛ (1588) вызначаецца багатай семантычнай разнастайнасцю намінацыйных сродкаў [1; 3; 4; 6-9].
2. Адносна этымалагічнай характарыстыкі большасць намінацый уяўляе сабой спрадвечна беларускую лексіку. Адначасова ў тэксце Статута ВКЛ (1588) адлюстраваны ўплыў на старабеларускі слоўнік іншамоўнай лексікі. Запазычаныя лексемы, перш за ўсё паланізмы, фіксуюцца ва ўсіх прадметна-тэматычных разрадах [7; 8].
3. Многія лексічныя адзінкі ў межах сваіх лексіка-семантычных груп звязаны парадыгматычнымі сувязямі. Асноўным фактарам семантычнага ўпарадкавання намінацыйных кампанентаў, якія характарызуюцца адзінствам прадметна-паняцыйнага зместу, выступаюць родава-відавья і сінанімічныя адносіны [2; 5].
4. Наяўнасць ў Статуце ВКЛ (1588) пэўнай колькасці дэрыватаў, якія разам з дэрывацыйным ядром утвараюць разгалінаванае словаўтваральнае гняздо, з'яўляецца сведчаннем трывалага замацавання намінацый ў сістэме старабеларускай літаратурна-пісьмовай мовы [1; 7; 8].
5. Статут ВКЛ (1588) садзейнічаў далейшаму ўдасканаленню і ўзбагачэнню старабеларускай літаратурна-пісьмовай мовы. Адсутнасць пэўнай колькасці намінацый у актыўным слоўніку сучаснай беларускай мовы тлумачыцца перш за ўсё экстралінгвістычнымі фактарамі [4; 9].

Асноўныя палажэнні дысертацыі адлюстраваны ў наступных публікацыях:

1. Аб вайсковай лексіцы ў Статуце ВКЛ (1588) // Мат. навук.-практ. канф. “Трэція навуковыя чытанні, прысвечаныя Сцяпану Некрашэвічу” / – Гомель, 1997. – С. 47-50.
2. Беларуска-польскія лексічныя ўзаемаўплывы (на прыкладзе Статута ВКЛ 1588 года) // Мат. міжнар. навук. канф. “Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto-wschodniosłowiańskich”, Беласток (Польшча), 2000. – Том III. Językoznawstwo. – С. 94-105.
3. Гісторыка-часавая характарыстыка асобных пластоў лексікі Статута ВКЛ 1588 года // Мат. міжнар. навук. канф. “Мовы ў Вялікім княстве Літоўскім і краінах сучаснай Цэнтральнай і Усходняй Еўропы:

- міграцыя слоў, выказаў і ідэй” / – Будапешт (Венгрыя), 2000. – С. 103-104.
4. Да пытання актывізацыі ўжывання старабеларускай юрыдычнай тэрміналогіі // Берасцейска-Пінскае Палессе: мова, літаратура, гісторыя. Мат. рэсп. навук. канф., прысвеч. 80-годдзю з дня нараджэння У. Калесніка / – Брэст, 2002. – С. 92-97.
 5. Да пытання запазычанняў у старабеларускай мове (на прыкладзе Статута ВКЛ 1588 года) // STUDIA RUSSICA XVII, Будапешцкі ун-т імя Л. Этвеша (Венгрыя), 1999. – С. 291-296.
 6. З гісторыі лексікі лічэння і вымярэння // Праблемы сучаснай беларусікі. Мат. рэсп. навук. канф., прысвеч. 75-годдзю У.А. Калесніка / – Брэст, 1999. – С. 59-61.
 7. Прафесійна-вытворчая лексіка ў Статуце Вялікага княства Літоўскага 1588 года // STUDIA RUSSICA XVII, Будапешцкі ун-т імя Л. Этвеша (Венгрыя), 1999. – С. 65-70.
 8. Прафесійна-вытворчая лексіка ў Статуце Вялікага княства Літоўскага 1588 года // Мат. міжнар. навук. канф. “Мовы ў Вялікім княстве Літоўскім і краінах сучаснай Цэнтральнай і Усходняй Еўропы: аналогіі і пераемнасць” / – Будапешт (Венгрыя), 1998. – С. 60-63.
 9. Статут ВКЛ (1588) як крыніца папаўнення сучаснай беларускай грамадска-палітычнай тэрміналогіі // STUDIA RUSSICA XIX, Будапешцкі ун-т імя Л. Этвеша (Венгрыя), 2003. – С. 44-47.

РЭЗЮМЕ
НОВІК МІКОЛА АЛЯКСАНДРАВІЧ
ЛЕКСІКА СТАТУТА ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА
(1588)

Дэрыват, запазычаны, лексема, лексічнае значэнне, монасемічнасць, лексіка-семантычная падгрупа, прадметна-тэматычны разрад, праславянскі, семантыка, сінонім, словазлучэнне, фразеалагічны, этымалогія.

Аб'ектам даследавання з'яўляецца лексіка Статута ВКЛ (1588). Прадмет даследавання – семантычная і этымалагічная класіфікацыя і сістэматызацыя лексічных адзінак, а таксама іх структурна-словаўтваральныя асаблівасці.

Асноўнаю мэтаю дадзенага дысертацыйнага даследавання з'яўляецца максімальна поўнае выяўленне і семантычная сістэматызацыя лексічнага саставу Статута ВКЛ (1588), вызначэнне этымалогіі зафіксаваных лексем, характарыстыка семантычнага аб'ёму і структуры прааналізаваных намінацый. Даследуюцца парадыгматычныя адносіны паміж лексічнымі адзінкамі (сінанімічныя, родава-відавыя), магчымасці ўтварэння намінацыямі фразеалагічных зваротаў і ўстойлівых словазлучэнняў; вызначаюцца шляхі і спосабы запазычвання старабеларускай мовай лексем розных прадметна-тэматычных разрадаў і далейшы гістарычны лёс намінацый, якія адносяцца да розных лексіка-семантычных груп.

Даследаваны матэрыял налічвае 3438 адзінак. Прадметна-тэматычны прынцып быў узяты як асноўны пры класіфікацыі прааналізаваных лексем. З улікам спецыфікі працы ў даследаванні выкарыстоўваліся апісальны, бібліяграфічны, канкрэтна-гістарычны, параўнальна-супастаўляльны, семантычны і этымалагічны метады аналізу.

Слоўнікавы састаў Статута ВКЛ (1588) уяўляе сабой цэласную ўнармаваную старабеларускую мову на яе лексічным узроўні. Пэўная намінацыйная варыянтнасць выклікана іншамоўным уплывам, у першую чаргу з боку польскай мовы. Пераважная монасемантычнасць і дэрывацыйная неактыўнасць даследаваных лексем матывавана спецыфікай дадзенага пісьмовага помніка старабеларускай мовы, яго юрыдычна-канцылярскім зместам.

РЕЗЮМЕ

**НОВИК НИКОЛАЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ
ЛЕКСИКА СТАТУТА ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА
ЛИТОВСКОГО (1588)**

Дериват, заимствованный, лексическое значение, моносемичность, лексико-семантическая подгруппа, предметно-тематический разряд, прославянский, семантика, синоним, словосочетание, фразеологический, этимология.

Объектом исследования является лексика Статута ВКЛ (1588). Предмет исследования – этимологическая классификация и систематизация лексических единиц, а также их структурно-словообразовательные особенности.

Основную целью данного диссертационного исследования является максимально полное выявление и семантическая систематизация лексического состава Статута ВКЛ (1588), определение этимологии зафиксированных лексем, характеристика семантического объема и структуры проанализированных наминаций. Исследуются парадигматические отношения между лексическими единицами (синонимические, родово-видовые), возможности образования наминациями фразеологических оборотов и устойчивых словосочетаний, определяются пути и способы заимствования старобелорусским языком лексем различных предметно-тематических разрядов и дальнейшая историческая судьба наминаций, которые относятся к разным лексико-семантическим группам.

Исследованный материал насчитывает 3438 лексических единиц. Предметно-тематический принцип был взят как основной при классификации проанализированных лексем. С учетом специфики работы в исследовании использовались описательный, библиографический, конкретно-исторический, сравнительно-сопоставительный, семантический и этимологический методы анализа.

Словарный состав Статута ВКЛ (1588) представляет собой целостный нормированный старобелорусский язык на его лексическом уровне. Определенная наминационная вариантность вызвана иноязычным влиянием, в первую очередь со стороны польского языка. Преимущественная моносеманτικότητα и деривационная неактивность исследованных лексем мотивирована спецификой письменного памятника старобелорусского языка, его юридическо-канцелярским содержанием.

SUMMARY
MIKOLA A. NOVIK
THE LEXICON OF THE GRAND DUCHY STATUTE (1588)

Derivate, loan words, lexemes, lexical meaning, mono semantic, lexical semantic sub-group, subject-thematic category, pro Slavonic, semantic, synonym, word connection, phraseology, etymology.

The object of the research is the lexicon of the Grand Duchy Statute (1588).

The subject of the research is semantic and etymological classification and systematization of lexical units and their structure-word building peculiarities.

The main purpose of the postgraduate research is maximum total revealing and semantic systematization of lexicon of the Statute, determination of etymology fixed lexemes, characteristic of semantic and structure of analyzed nominations. Pragmatic relations among lexical units (synonym, gender-aspect), possibilities of formation nominations of phraseologic and fixed word combinations are researched. The ways and methods of word loans of the old Belarussian language lexemes of different object thematic categories and further historical fate of nominations which refer to different lexic-semantic groups are determined here.

The researched material counts 3438 units. The object-thematic principal was used as the main by classification of the analyzed lexemes. Taking into consideration the specific work by researching the descriptive, bibliographical, concrete-historical, comparative, semantic and etymologic methods of analysis were used.

The vocabulary of the Grand Duchy Statute (1588) is the integral normative old Belarussian language at the lexical level. The real nomination variety is reasoned by the word loan, mainly by the Polish language. The mono semantic and derivational non-activity of the researched lexemes are motivated by the specific written monument of the old Belarussian language and its law bureaucratic context.

Подписано в печать 20.05.2003. Формат 60x84/16. Бумага офсетная.
Гарнитура Таймс. Ризография. Усл. печ. л. 1,4. Уч.-изд. л. 1,0.
Тираж 100 экз. Заказ № 233.
Издатель и полиграфическое исполнение:
УО «Брестский государственный университет им. А.С.Пушкина».
224665, Брест, ул. Советская, 8.
Лицензия ЛВ № 307 1.07.98.
Лицензия ЛП № 260 30.04.98.

2Ag 92 767

0000000 1853639